

Poging tot "ontcijfering" van de inscriptie op de Peelhelm.

Bij deze wil ik de aandacht vestigen op de originele inscriptie op de Peelhelm. Die inscriptie STABLESIA wordt niet vermeld in het artikel van van Beurden, enige dagen na de vondst geschreven. De daarbij gevoegde tekening met de gevonden delen laat wel de originele inscriptie zien. De gegeven verklaring later is – als zoveel – een verzinsel. Maar wat staat er dan wel?

Laat ik voorop stellen dat het praktisch onmogelijk zal zijn een sluitende verklaring te geven, maar we kunnen er wel onze gedachten over laten gaan.

Voor de hand liggend lijkt dat de tekst de eigenaar van de helm aanduidt. Maar een deel van de tekst zou ook een cijferreeks kunnen vormen, want in het Grieks en Romeins werden getallen weergegeven door letters.

Let erop dat het Griekse systeem helemaal niet lijkt op het Romeinse!

Een volgend obstakel is dat we volstrekt niet weten welke schriftsoort is gebruikt, wat boven en onder is, en of het van rechts naar links gelezen moet worden.

Bijgevoegde foto die ik onlangs van het museum ontvangen heb, geeft een goed beeld van de inscriptie. Het is een oude foto, waarschijnlijk is de zichtbaarheid nu veel slechter. Als we de foto vergroten lijkt het wel een maanlandschap, maar vaak zijn de letters (inkrassingen) zonder voorbehoud te herkennen. Helaas kan ik op geen enkele manier met zekerheid bepalen of de letters (bijvoorbeeld) Etruskisch, Grieks, Illyrisch, o.i.d. zijn. Latijnse letters zijn het m.i. zeker niet. De helm is zonder enige twijfel afkomstig uit Illyrië, Dalmatië, het voormalige Joegoslavië. Daar vinden we enkele soortgelijke sierhelmen, zoals op Internet te zien is. Het lijkt erop dat de helm daar gemaakt is, bij de hoofdstad Sirmium bijvoorbeeld, en toen met de keizerlijke post (cursus publicus) naar onze streken is vervoerd, naar de andere hoofdstad Trier bijvoorbeeld. De reislust van bijvoorbeeld Constantijn de Grote is bekend uit de teksten van decreten en zogenaamde rescripts, en binnen enkele maanden kunnen we hem vinden op ver van elkaar gelegen steden, soms ging de gehele hofhouding mee.

Zoals wij reeds opmerkten, zijn op nekbeschermer en helmrand inscripties aangebracht, die wij thans nader willen bezien, en wel het eerst die van den nekbeschermer, waarvan wij een afzonderlijke photo geven onder Afb. 63,6. Zij is, naar Prof. O. Bohn, uit Berlijn, zoo welwillend was mij mee te delen, als volgt te lezen: ? TIT VA_ON VRS LIBRI - £ en wat het laatste gedeelte betreft aldus uit te schrijven: *libram (LIBR) unam (I) unciam (-) semiunciam (£)*, d.i. 1 Pond, 1 uncia, ½ uncia. Wij vinden hier dus een gewichtsopgave vermeld, die, in grammen herleid, blijkt overeen te komen met het tegenwoordig gewicht van den helm (een 2de wangklep meegerekend). Vergelijken wij n.l. de volgende berekeningen:

1 Pond=327.45 gr.	Helmkap=282.50 gr.
Uncia=27.288 "	Nekbeschermer=32.50 "
½ "=13.644 "	2 Wangkleppen 2x17.10)=34.20 "
	2 Smalle bandjes=10.70 "
368.382 gr.	359.90 gr.

dan zien wij, hoe beide uitkomsten met elkaar kloppen. Een volkomen overeenstemming immers valt bij dergelijke herleidingen nooit te bereiken, daar het vast staat dat de Romeinsche gewichten zeer varieeren (vgl. C. I. L. XIII, 3, 10030, 26, 29, 37 en 42). Waar nu onze helm en bijbehorende stukken alleen de overtrek op de oorspronkelijk ijzeren kap zijn geweest, geeft dus het gewicht in kwestie slechts dat van den verguld zilveren overtrek van den helm aan, zooals ook naar vele andere vondsten te oordeelen, slechts voorwerpen van edel metaal met gewichtsopgaven werden voorzien.

Wat het eerste gedeelte der inscriptie ? TIT VA_ON VRS betreft, het eerste teeken is niet te ontcijferen, waardoor jammer genoeg de interpretatie van dit inscriptiegedeelte niet met zekerheid is vast te stellen. Geven in 't algemeen de inscripties op helmen den naam aan van den drager met vermelding van de centuria, waarin hij diende 1), toch lijkt ons, in verband met de gewichtsopgave, voor onzen helm een dergelijke interpretatie minder waarschijnlijk. Waar wij n.l. zagen, dat het gewicht gold dat van den overtrek, kan moeilijk in het voorafgaande ? TIT VA_ON VRS de naam van den drager schuilen. Het gewicht immers van den overtrek kon deze nooit vaststellen, zonder den overtrek van de ijzeren binnenkap af te nemen, wat

intusschen een onmogelijkheid was, waar wij boven gezien hebben hoe overtrek en ijzeren binnenkap door een dichte rij van nageltjes aan elkaar geklonken waren. Dat hij het gewicht van den fabrikant zou hebben gehoord is evenmin aan te nemen. Wij moeten er dus wel toe besluiten dat het gewicht in de fabriek zelve op den helm is aangegeven. Wil men nu de bovenbedoelde algemeene interpretatie vasthouden, dan zou dus de naam van den drager eerst later op de nekklep zijn aangebracht, wat intusschen het schrift zelf, dat van eenzelfde hand blijkt te zijn, uitsluit. Waar we echter later zullen zien dat onze helm in een der rijkswapenfabrieken van het Romeinsche rijk vervaardigd moet zijn, lijkt ons het meest aannemelijk dat wij op onzen helm den persoon vermeld vinden, die belast was met de helmen te wegen en te verifieeren. Dat toch de Staat in zijn fabrieken verificateurs had om deze helmen van edel metaal te waarmerken, is geenszins onwaarschijnlijk, waar blijkens de vondsten ook op gewichten een *ex auctoritate* van den magistraat gestempeld werd (vgl. C. I. L. XIII, 3 10030, 10). Zoo zouden wij dan in onze inscriptie willen lezen den verificateur Tit(us) Valon(ius) Urs(us) en mag - evenals op de bovengenoemde bronzen helmen het woord *centuria* zijn bijzondere afkortingsteekens had 10 - het onleesbare eerste teeken een afkorting voor een *examinavit* of iets dergelijks zijn.

Als tweede inscriptie op onzen helm zagen wij rechts op den helmrand die van Stablesia VI. Zij duidt een afdeeling aan der equites Stablesiani, een ruitercorps, dat zooals uit de Notitia Dignitatum blijkt, 2), tijdens het latere romeinsche keizerrijk in provincie's verspreid lag. Verder is het ons bekend uit twee inscripties, te Brescia 1) en Sitifi (Africa) 2) gevonden, waarvan op de eerste sprake is van een *vexillatio* van dit corps. Is, zooals Prof. Bohn mij doet opmerken, naar analogie hiervan, alsmede door het feit, dat het woord *vexillatio* reeds op het einde der 3de eeuw een ruiters-afdeeling beteekent 3), onze inscriptie aldus aan te vullen: (Vexillatio) Stablesi(na) VI, des te meer zijn wij daartoe geneigd, waar in de door ons ook genoemde Not. Dign. dit ruitercorps vermeld wordt onder de *vexillationes comitatenses* van Africa en Brittanië. 4) Zoo behoorde dus de drager van onzen helm tot de 6de afdeeling der equites Stablesiani en draagt onze helm iets bij tot de geschiedenis van dit corps, dat thans blijkt zich ook in onze streken eenmaal te hebben opgehouden.

1) Zoo 2 bronzen helmen in het Leidsch Museum, Ned. Cat. E III, b, 141 en 142. Zie Lindenschmit Altert. V, p. 186, e.v., waar meerdere worden genoemd. Naar analogie hiervan zond mij prof. Bohn, behalve een tweede lezing met den naam van den drager alléén: (M?) Tit(ii) Val(l)on(is) Urs(i), de volgende met vermelding van de afdeeling, waarin hij diende, in dit geval van de turma of de decuria, daar zooals wij straks zullen zien, het hier een ruitershelm geldt: (ex turma? decuria?) Tit(i), Val(l)on(ii) Urs(i).

De verklaringen van Evelein/O. Bohn en van van Beurden

Op 15 juni 1910 wordt de helm met toebehoren, zoals de muntjes met de beeltenis van Constantijn, gevonden en op de zondag erop (19 juni) gaat van Beurden op verzoek van het museum de zaak bekijken. Hij maakt o.a. een tekening, waarbij hij één inscriptie voegt. Hij weet er duidelijk geen raad mee. Eind april 1911 verschijnt van de hand van de wetenschappelijk medewerker Evelein een artikel in de OMRO, het blad van het museum. In de herfst van 1910 heeft de helm een behandeling ondergaan, en in correspondentie met de hoogleraar Bohn in Berlijn wordt in januari daaropvolgend de inscriptie STABLESIA genoemd. Dat meldde mijnheer Pauts van het museum me. Intussen zijn foto's genomen die bij het artikel zijn opgenomen. Ook de nieuwe inscriptie. Er lijkt daarna een Duitstalige versie van het artikel te zijn geschreven. Dat zal aanmerkelijk meer bereik hebben gehad, maar controle op de inhoud zal er amper zijn geweest. Dan komt al snel de Eerste Wereldoorlog en liggen de publicaties stil. Dat verklaart ook dat de naam O. Bohn pas rond 1925 opduikt in artikelen over inscripties. Ik meende dat hij als "fake-"auteur was opgenomen, maar dat was dus niet zo.

De afbeelding van van Beurden moeten we net in de andere richting lezen dan die op de foto, als de drie parelrandjes links, boven en rechts te zien zijn. Het lichte gedeelte zit dan links en het donkere rechts. Eigenaardig is dan de volgorde, het lijkt erop dat van Beurden de inscriptie van de binnenkant heeft overgenomen. Door de dikte van het materiaal zou dat heel waarschijnlijk zijn. Het museum kan wellicht een foto verschaffen van de andere kant. Dat is verder niet echt interessant, want het getekende komt verder goed overeen met de foto.

Voor deze aflevering ga ik verder in op de (zogenaamde?) gewichtsopgave. De berekening in het artikel (al eerder gedeeltelijk gestuurd) gaat bij nadere beschouwing over het Byzantijnse stelsel van gewichten, zie https://en.wikipedia.org/wiki/Byzantine_units_of_measurement Hier vinden we ook verwijzingen naar Griek units en Roman units die duidelijk afwijken van de Byzantijnse. Het Byzantijnse pond van 327.6 g

komt zeer nauw overeen met dat van Evelein. Dat geldt ook voor de ons.

Duidelijk ik dat de kleinere gewichten altijd een veelvoud waren van een-twaalfde pond, en als zodanig ieder een eigen benaming hadden. Helaas geven de Wikipedia-artikelen wel de Latijnse naam van de gewichtsdelen, maar hoe de Romeinse semuncia verkort werd weergegeven wordt er niet bijgegeven. De Byzantijnse versie kwam pas in de zevende eeuw in gebruik als we de titel van het boek van Entwisle moeten geloven.

Het lijkt het beste terug te vallen op de Romeinse indeling op

https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Roman_units_of_measurement. Heel veel scheelt dat niet, maar daaruit zouden we kunnen besluiten dat de rest van de tekst Latijns/Romeins zou moeten zijn. Dat lijkt me niet het geval, zeker als je het vergelijkt met STABLESIA.

De bewering van Evelein/Bohn dat de linkse tekens op de foto het gewicht aangeven lijkt me op drijfzand te rusten. Bohn heeft nooit meer dan een foto gezien en op grond daarvan bovendien een verklaring gegeven voor STABLESIA. Zijn verklaring over de legerenheid is dan te begrijpen, maar Evelein wist wel beter. Hij is half mei 1911 bij het museum weggegaan en heeft waarschijnlijk wel geen ruzie met Holwerda jr durven maken, wat later van Giffen in Groningen wel heeft gedaan. Bij mijn weten is Evelein later directeur van het museum in Nijmegen geworden, maar werd in 1939 vanwege geldgebrek (toen ook al) ontslagen en vervangen door Holwerda, die met pensioen was gegaan en onbezoldigd directeur van dat museum werd... Hij nam zijn "pleegdochter" mee die medewerkster was geweest in Leiden, zodat Holwerda jr samen met zijn pleegdochter zijn oude dag in Nijmegen – ver weg van Leiden -kon doorbrengen.

Op 15 juni 1910 wordt de helm met toebehoren, zoals de muntjes met de beeltenis van Constantijn, gevonden en op de zondag erop (19 juni) gaat van Beurden op verzoek van het museum de zaak bekijken. Hij maakt o.a. een tekening, waarbij hij één inscriptie voegt. Hij weet er duidelijk geen raad mee.

Eind april 1911 verschijnt van de hand van de wetenschappelijk medewerker Evelein een artikel in de OMRO, het blad van het museum. In de herfst van 1910 heeft de helm een behandeling ondergaan, en in correspondentie met de hoogleraar Bohn in Berlijn wordt in januari daaropvolgend de inscriptie STABLESIA genoemd. Dat meldde mijnheer Pauts van het museum me. Intussen zijn foto's genomen die bij het artikel zijn opgenomen. Ook de nieuwe inscriptie. Er lijkt daarna een Duitstalige versie van het artikel te zijn geschreven. Dat zal aanmerkelijk meer bereik hebben gehad, maar controle op de inhoud zal er amper zijn geweest. Dan komt al snel de Eerste Wereldoorlog en liggen de publicaties stil. Dat verklaart ook dat de naam O. Bohn pas rond 1925 opduikt in artikelen over inscripties. Ik meende dat hij als fake-auteur was opgenomen, maar dat was dus niet zo.

De afbeelding van van Beurden moeten we net in de andere richting lezen dan die op de foto, als de drie parelrandjes links, boven en rechts te zien zijn. Het lichte gedeelte zit dan links en het donkere rechts. Eigenaardig is dan de volgorde, het lijkt erop dat van Beurden de inscriptie van de binnenkant heeft overgenomen. Door de dikte van het materiaal zou dat heel waarschijnlijk zijn. Het museum kan wellicht een foto verschaffen van de andere kant. Dat is verder niet echt interessant, want het getekende komt verder goed overeen met de foto.

Voor deze aflevering ga ik verder in op de (zogenaamde?) gewichtsopgave. De berekening in het artikel (al eerder gedeeltelijk gestuurd) gaat bij nadere beschouwing over het Byzantijnse stelsel van gewichten, zie https://en.wikipedia.org/wiki/Byzantine_units_of_measurement. Hier vinden we ook verwijzingen naar Griek units en Roman units die duidelijk afwijken van de Byzantijnse. Het Byzantijnse pond van 327.6 g komt zeer nauw overeen met dat van Evelein. Dat geldt ook voor de ons.

Duidelijk ik dat de kleinere gewichten altijd een veelvoud waren van een-twaalfde pond, en als zodanig ieder een eigen benaming hadden. Helaas geven de Wikipedia-artikelen wel de Latijnse naam van de gewichtsdelen, maar hoe de Romeinse semuncia verkort werd weergegeven wordt er niet bijgegeven. De Byzantijnse versie kwam pas in de zevende eeuw in gebruik als we de titel van het boek van Entwisle moeten geloven.

Het lijkt het beste terug te vallen op de Romeinse indeling op

https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Roman_units_of_measurement. Heel veel scheelt dat niet, maar daaruit zouden we kunnen besluiten dat de rest van de tekst Latijns/Romeins zou moeten zijn. Dat lijkt me niet het geval, zeker als je het vergelijkt met STABLESIA.

De bewering van Evelein/Bohn dat de linkse tekens op de foto het gewicht aangeven lijkt me op drijfzand te

rusten. Bohn heeft nooit meer dan een foto gezien en op grond daarvan bovendien een verklaring gegeven voor STABLESIA. Zijn verklaring over de legereenheid is dan te begrijpen, maar Evelein wist wel beter. Hij is half mei 1911 bij het museum weggegaan en heeft waarschijnlijk wel geen ruzie met Holwerda jr durven maken, wat later van Giffen in Groningen wel heeft gedaan. Bij mijn weten is Evelein later directeur van het museum in Nijmegen geworden, maar werd in 1939 vanwege geldgebrek (toen ook al) ontslagen en vervangen door Holwerda, die met pensioen was gegaan en onbezoldigd directeur van dat museum werd... Hij nam zijn "pleegdochter" mee die medewerkster was geweest in Leiden, zodat Holwerda jr samen met zijn pleegdochter zijn oude dag in Nijmegen – ver weg van Leiden -kon doorbrengen.

Zoals al bij het begin aangekondigd, lijkt het onmogelijk de inscriptie op de Peelhelm te verklaren. De verklaring van Evelein/Bohn lijkt uit noodzaak geboren: men moest in korte tijd een wetenschappelijk artikel over de vondst rond de Peelhelm schrijven, maar kon geen verklaring geven voor de inderdaad vreemde inscriptie. Wellicht was dit ook de reden om een wél te verklaren inscriptie aan te brengen, maar het gevolg is dus dat een nooit bestaande Romeinse legereenheid wordt opgevoerd...

Ten tijde van Constantijns regering was het rijk verdeeld in vier delen, met de hoofdsteden Trier, Milaan, Sirmium (= Sremska Mitrovica) en Nicomedia (Izmit, Kocaeli). Rome had geen betekenis meer voor het daadwerkelijke bestuur van het rijk. In die plaatsen bevonden zich de belangrijkste keizerlijke paleizen. Tussen die steden bestond uiteraard een goede verbinding om informatie over wetten en goederen uit te wisselen. De afstanden waren fors, zodat het weken kon duren voordat een zaak geregeld kon zijn.

De afstanden heb ik even bepaald met de ANWB-Route-planner:

Trier-Milaan 690 km

Sirmium-Milaan 980 km

Trier-Sirmium 1390 km

Trier-Nicomedia 2510 km

Het is helemaal niet verwonderlijk dat in het bijzonder kleinere voorwerpen naar andere paleizen werden overgebracht, Constantijn reisde in zijn lange regeringsperiode overal naar toe.

De Wikipedia-pagina van Sirmium laat een soortgelijke helm zien als "onze" helm. Het zilver werd in de nabijheid gedolven en vooral gebruikt voor het zilver in de geslagen munten.

Het is dus volstrekt niet verwonderlijk dat de helm in onze contreien terecht is gekomen, maar duidelijk als gebruiksvoorwerp voor de allerhoogste functionarissen van het rijk, Crispus als eigenaar blijft een zeer aannemelijke keuze.

Merk op dat destijds deze streek Illyrium werd genoemd. Hier had men een eigen schrift, zoals o.a. op <https://www.alamy.com/stock-photo-various-ancient-alphabets-coptic-syriac-ethioptic-gothic-and-illyrian-22629417.html> te zien is. Het Illyrisch of Servisch heeft zeker aanknopingspunten met de inscriptie, maar deze is zoals Jan al meldt, zeer onregelmatig, hij schrijft slordig.

Bij nadere beschouwing zou het helemaal niet gek zijn geweest als een gegraveerd plaatje met uitleg van de spullen was bijgesloten, een zogenaamde laterculus of latericulus. Maar klaarblijkelijk werden de muntjes en wellicht ook de inscriptie beschouwd als voldoende informatief voor het nageslacht.